
**Discourse Analysis of the Country's Electricity Sector
and Policy Making Management**

Zohreh Rahimi Rad^{1*}

*1- PhD in Science and Technology Policy, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Mazandaran University, Babolsar, Iran.*

Abstract:

The present study aims to analyze the discourse of management and policy-making in the field of electricity in the country to study and analyze the text of 100 interviews, lectures, statements and quotations conducted in this regard in the years after the revolution; Based on the theory of Laclau and Moff discourse, it focuses on specific themes and their elaboration. Thus, first the main themes and axes of policymakers' discourse were extracted and then it was determined which themes have a special position and how they are placed in that discourse according to other themes. The main themes and axes of the dominant discourse entitled "Development based on the abundance of fossil resources in the country" are: "Sustainable electricity supply", "Self-sufficiency and self-reliance in the electricity industry", "Economic supply of electricity" and "Poverty alleviation and justice", have been elaborated around the central slab of "fossil fuel-based development". Analyzing the discourse of policymakers showed that they see the issues of electricity supply in the context of the "fossil electricity discourse" which is at the heart of "fossil fuel development". In this way, all their actions become meaningful in the context of the fossil regime discourse, and this discourse has been able to marginalize other sub-discourses, whether modifying or opposing the use of this energy, restructuring the electricity, nuclear and renewable industries, and this discourse masters its concepts and achieves hegemony.

Keywords: *Management and Policy-Making, Discourse Analysis, Electricity, Fossil Fuels, Development.*

DOI: 10.22034/JMI.2021.251674.2371

---

1. *Corresponding author: zrahimi.rad@gmail.com

تحلیل گفتمان مدیریت و سیاستگذاری حوزه برق کشور

نوع مقاله: پژوهشی (تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۱) صفحات ۹۵ - ۶۷

دوره ۱۵ شماره ۲ (پیاپی ۵۲)
تابستان ۱۴۰۰

زهره رحیمی‌راد^۱ دکترای سیاستگذاری علم و فناوری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

چکیده

تأمین برق به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های کشور، بخش‌های مختلف آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. موضوع صنعت برق از منظر رهیافت‌های نظری گوناگون مورد توجه قرار گرفته است اما تأمل بر ریشه‌ها و زمینه‌های گفتمانی آن و چگونگی معنادار شدن آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که بررسی این موضوع بدون توجه به گفتمان‌های حاکم ناقص و گمراه‌کننده خواهد بود. پژوهش حاضر با هدف تحلیل گفتمان مدیریت و سیاستگذاری حوزه برق کشور به مطالعه و تحلیل مستندات مختلف در این رابطه بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موفه پرداخته است. بدین ترتیب، ابتدا مضامین و محورهای اصلی گفتمان سیاستگذاران استخراج و سپس مشخص شد که چه مضامینی دارای موقعیتی ویژه بوده و با توجه به مضامین دیگر چگونه در آن گفتمان قرار می‌گیرند. مضامین و محورهای اصلی گفتمان غالب با عنوان "توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور" عبارت بودند از: «تأمین برق پایدار»، «خودکفایی و خودتکایی در صنعت برق»، «تأمین برق به‌صورت اقتصادی» و «فقرزدایی و عدالت‌محوری» که حول دال مرکزی «توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی» مفصل‌بندی شده است. تحلیل گفتمان سیاستگذاران نشان داد، آن‌ها مسائل پیرامون تأمین برق را در بافت و زمینه‌ی «گفتمان رژیم برق فسیلی» می‌بینند. بدین ترتیب تمام کنش‌های آن‌ها در چارچوب گفتمان رژیم برق فسیلی معنادار می‌شود و این گفتمان توانسته سایر خرده گفتمان‌ها چه تعدیل‌گر و چه مخالف اعم از بهره‌وری انرژی، تجدید ساختار صنعت برق، هسته‌ای و تجدید پذیر را به حاشیه براند و مفاهیم خود را مسلط و به یک هژمونی نائل گردد.

واژگان کلیدی: مدیریت و سیاستگذاری، تحلیل گفتمان، برق، سوخت فسیلی، توسعه.

۱. مسئول مکاتبات: zrahimi.rad@gmail.com

۱- مقدمه

دولت‌ها با روی کار آمدن خود، گفتمان جدیدی را در حوزه‌های مختلف حاکم می‌نمایند و قصد دارند با برنامه‌های از پیش تعیین شده، توسعه را در جامعه تحقق ببخشند. این گفتمان‌ها متشکل از دال و مدلول‌هایی بوده که در طول سال‌ها شکل گرفته است (شیرخانی و خوش گفتار، ۱۳۹۱). گفتمان سیاستگذاران و تصمیم‌گیران سطح عالی کشور از جمله مهم‌ترین اسناد و اطلاعاتی است که متأسفانه کمتر مورد توجه محققان حوزه انرژی قرار گرفته است، این در حالی است که بررسی موضوع انرژی بدون توجه به گفتمان‌های حاکم ناقص و گمراه‌کننده خواهد بود. آمار کشورمان به‌وضوح نشان از غلبه کامل برق فسیلی بر صنعت برق دارد، بطوریکه در سال ۹۷ بیش از ۹۰ درصد سوخت مصرفی در نیروگاه‌های برق از گاز طبیعی تأمین شده است^۱. این در حالی است که گزینه‌های دیگری از قبیل انرژی‌های تجدیدپذیر و هسته‌ای برای تأمین برق کشور وجود دارد. فلذا این سؤال به وجود می‌آید که چه گفتمانی بر عرصه مدیریت و سیاستگذاری برق کشور حاکم است که مسیر کنونی را طی کرده است. بنابراین، این بخش از پژوهش به دنبال تبیین گفتمان مدیریت و سیاستگذاری حوزه برق کشور در دولت‌های مختلف ایران پس از انقلاب است.

برای بررسی موضوع گفتمان، رهیافت‌ها و روش‌های مختلفی از جمله رویکرد تحلیل گفتمان وجود دارد. از آن‌رو که این رویکرد روش‌هایی را در اختیار محقق قرار می‌دهد تا به وسیله آن‌ها بتواند گفتمان دولت‌ها را تحلیل کند، می‌تواند کمک شایانی به تحلیل و فهم موضوع مورد بررسی بنماید. در پژوهش حاضر، از بین نظریات موجود در این روش تحلیل، نظریه گفتمان لاکلا و موفه انتخاب شده تا با استفاده از این روش به بررسی گفتمان‌ها و خرده گفتمان‌های حوزه برق بپردازد. در واقع در این پژوهش سعی محقق آن است که با تکیه بر نظریه گفتمان لاکلا و موفه و روش تحلیل گفتمان، ضمن مشخص کردن اصلی‌ترین و محوری‌ترین مفاهیم و مضامین سخنرانی‌ها، مصاحبه‌ها و بیانیه‌ها، دال مرکزی و دال‌های پیرامونی را شناسایی و گفتمان سیاستگذاران را صورت‌بندی نماید و بدین ترتیب به این سؤال پاسخ گوید که گفتمان‌های مختلف مدیریت و سیاستگذاری حوزه برق کشور کدامند؟

در ادامه، مروری بر مبانی نظری حوزه سیاست‌گذاری انرژی و گفتمان آن انجام و پیشینه‌ای نیز از پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص تحلیل گفتمان حوزه انرژی گردآوری شده و پس از تشریح روش پژوهش، مضامین و محورهای اصلی گفتمان سیاستگذاران استخراج شده و در پایان نیز تعدادی پیشنهاد سیاستی ارائه شده است.

¹ <https://www.mehrnews.com/news/4561846>

۲- مبانی نظری

سیاست‌گذاری واژه‌ای است که با حکومت، دولت، جامعه، و مسائل عمومی آن گره خورده و تداعی‌کننده اقدام دولت در اداره صحیح امور عمومی است. از زمانی که سیاست‌گذاری به‌عنوان یک پارادایم جدید در جهان مطرح شده است، تقریباً چهار دهه می‌گذرد. تئوری سیاست‌گذاری مرتبط با عواملی است که در چرخه سیاست‌گذاری دخیل هستند. نقش سیاست‌گذاری جلب حمایت افکار عمومی و تبدیل تحلیل سیاسی مردم به توصیه سیاسی برای دولت است. سیاست‌گذاری در حوزه‌های مختلف به یاری جامعه و سیاسیون می‌آید تا حلقه ارتباطی بین جامعه و قدرت باشد (جلیلی، ۱۳۹۷).

۲-۱- سیاست انرژی

توجه جدی و گسترده به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی در جهان را می‌توان به افزایش قیمت نفت در دهه ۱۹۷۰ میلادی نسبت داد. بحران نفتی و وابستگی زیاد کشورها به‌ویژه کشورهای توسعه یافته به سوخت‌های فسیلی نظیر نفت و گاز طبیعی، توجه به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی را دوجندان نمود. سیاست انرژی شامل مداخلات در بخشهای زغال‌سنگ، برق، نفت و گاز، همچنین انرژی هسته‌ای و تجدیدپذیر و فعالیت‌هایی با هدف بهبود بهره‌وری انرژی در تأمین و مصرف است (Mcgowan, 1996). دو تمایز ساده اما مفید، می‌تواند تمایز میان سیاست رسمی انرژی و سیاست‌های غیررسمی مؤثر بر بخش انرژی را نشان دهد. روش اول سیاست را به‌عنوان یک استراتژی کاملاً شفاف و صریح توسط دولت تعریف می‌کند، تا تعادل انرژی فعلی و آینده را حکمرانی کند. در بسیاری از موارد، این امر متضمن تعهد به مجموعه‌ای از گزینه‌های خاص سرمایه‌گذاری و فناوری و تحقق هماهنگی فعالیت‌های بخشهای مختلف تولید انرژی است. مورد دوم شامل همه سیاست‌هایی است که دولت‌ها به دلایل کاملاً متفاوتی اتخاذ می‌کنند، اما بر بخش‌های مختلف انرژی، شرکت‌های فعال و تعادل انرژی، به طور عمدی یا تصادفی تأثیر می‌گذارند (Prontera, 2009). این تمایز را می‌توان در اتحادیه اروپا نیز مشاهده کرد، جایی که در طول بیست سال اول آن سعی شد یک سیاست مشترک انرژی تدوین شود با این وجود از دهه ۱۹۸۰، سیاست‌های دیگر تأثیر زیادی در انتخاب دولت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی در بخش انرژی داشتند (Daintith and Hancher, 2019). بطور خلاصه سیاست انرژی می‌تواند شامل قانون‌گذاری، مشوق‌های سرمایه‌گذاری، دستورالعمل برای صرفه‌جویی انرژی، مالیات، معاهدات بین‌المللی و سیاست‌های کلی باشد.

سیاست برق نیز متأثر از سیاست‌های انرژی در توسعه هر یک از منابع تولید برق است (بریمانی و همکاران، ۱۳۹۷). بسته به منابع که به‌عنوان عامل اصلی ترکیب انرژی ملی شناخته می‌شوند، سیاستگذار ممکن است تشخیص دهد که احتمال دارد لازم شود یک رژیم قانونی خاص برای منابع وضع شود و انگیزه‌های خاصی برای تولید منابع ایجاد کند. همچنین دو مسئله اصلی در خصوص منابع وجود دارد که سیاستگذار باید با آن‌ها آشنا شود: توسعه منبع (به‌عنوان مثال، نیاز به قانون استخراج منابع زمین‌گرمایی)، و ویژگی‌های تولید یا قابلیت توزیع منبع (Armstrong and Hamrin, 2000).

۲-۲- تحلیل گفتمان

هدف نظریه گفتمان، فهم امر اجتماعی است به مثابه برساختی اجتماعی، به طوریکه می توان با استفاده از ابزارهای گفتمانی هر پدیده اجتماعی را تحلیل کرد (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۸). تحلیل گفتمان که نخستین بار در سال ۱۹۵۲ در مقاله‌ای از زبان شناس معروف انگلیسی زلیک هریس استفاده شد، به طور ساده می توان این گونه تعریف کرد: کشف معانی ظاهری و مستتر در جریان‌های گفتمانی که در شکل‌های گوناگون زبانی و فرازبانی آشکار می گردند (بشیر، ۱۳۸۵) بطوریکه این گفتمان‌ها هستند که زبان را شکل می دهند و مشخص کننده معنا هستند. با این وجود رویکردهای مختلف تحلیل گفتمان همگی بر این نکته اتفاق نظر دارند که از توصیف زبانی باید فراتر رفت تا بتوان به تبیین دست یافت (پنی کوک، ۱۳۸۷).

الگوی نظری تحلیل گفتمان از شمار زیادی از مفاهیم اساسی تشکیل شده است که همچون شبکه‌ای در ارتباط با یکدیگرند و فهم دقیق نظریه گفتمان منوط به فهم آن‌ها است. لاکلا و موفه برای توصیف گفتمان از مؤلفه‌های خاصی استفاده می کنند. یکی از مهم ترین مؤلفه‌های این نظریه، دال مرکزی^۱ است که نشانه‌ای ممتاز، شخص، نماد، یا مفهومی است که گفتمان‌ها با تثبیت معنا حول این کانون شکل می گیرند و به مثابه عمود خیمه است که اگر برداشته شود، خیمه فرو می ریزد. لاکلا و موفه (۲۰۰۱) معتقدند "دال مرکزی نقطه‌ای است که سایر نشانه‌ها در اطراف آن نظم می گیرند و سبب می شود یک گفتمان به ثبات موقتی دست یابد (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۸). در سوی دیگر دال‌های شناور^۲ دال‌هایی هستند که هنوز جا برای تخصیص معانی مختلف آن‌ها وجود دارد. به بیان یورگنسن و فیلیپس دال‌های شناور نشانه‌هایی هستند که گفتمان‌های مختلف سعی دارند به شیوه‌های مخصوص خودشان به آن‌ها معنا دهند. مفصل بندی^۳ هر کرداری که میان عناصر مختلف رابطه‌ای ایجاد می کند که طی آن هویت آن‌ها تغییر و یک کلیت منسجم و نظام مند حاصل شوند می گویند. در این فرایند، گفتمان‌ها دال‌های شناور در عرصه اجتماع را مانند قطعات به هم ریخته یک پازل به گونه‌ای کنار هم می چینند که معنایی همه فهم و تصویری روشن از نظام سیاسی اجتماعی به دست می دهد. اگر افکار عمومی معنایی را برای یک دال هر چند موقت بپذیرند، در آن صورت آن دال هژمونیک می شود. مفهوم هژمونی یا استیلا حول این موضوع است که کدام نیروی سیاسی درباره شکل‌های مسلط رفتاری تصمیم خواهد گرفت. تثبیت معنا همیشگی نیست و بنابراین همواره این امکان وجود دارد که معنای تثبیت شده دچار تزلزل شود که به این حالت «بی‌قراری» می گویند. با به وجود آمدن شرایط بی‌قراری، گفتمان‌ها سعی بر این دارند که برای برون رفت از این وضعیت خود را توانمند نشان داده و تصویری آرمان گرایانه که اسطوره نامیده می شود به سوژه‌های خود ارائه دهند و به وسیله آن به

¹ Nodal point

² Floating signifier

³ Articulation

دنبال رهایی از بی‌قراری و ایجاد یک عینیت باشند. به این منظور، آن‌ها برای تبدیل اسطوره به یک تصویر اجتماعی از استعاره کمک می‌گیرند که با ایجاد یک فضای بازنمایی شده سوژه‌ها را به سوی آن ترغیب می‌کنند. گفتمان‌ها اساساً در ضدیت و غیریت با یکدیگر شکل می‌گیرند. هویت‌یابی یک گفتمان، صرفاً در تعارض با گفتمان‌های دیگر امکان‌پذیر است. از این‌رو گفتمان‌ها با برجسته‌سازی و حاشیه رانی سعی بر از میان بردن ثبات معنا و شکستن هژمونی گفتمان رقیب دارند. در این راه از منطق تفاوت که به ویژگی متکثر بودن جامعه اشاره دارد، استفاده می‌کنند. منطق تفاوت می‌کوشد از راه تأکید بر تفاوت‌ها و تنوعات و به تبع آن اختلافات موجود در عرصه جامعه، زنجیره هم‌ارزی را به هم بریزد. در اینجا خصومت و غیریت برجسته می‌شود. زنجیره هم‌ارزی بدین معناست که در فرایند مفصل‌بندی، نشانه‌های اصلی در یک زنجیره معنایی با نشانه‌های دیگر ترکیب می‌شوند و در مقابل یک غیر که به نظر می‌رسد آن‌ها را تهدید می‌کند، قرار می‌گیرند (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۸). همچنین لاکلا و موفه معانی احتمالی نشانه‌ها را که از گفتمان طرد می‌شوند حوزه‌ی گفتمان‌گویی^۱ می‌نامند. هر گفتمان تلاشی است برای تسلط بر حوزه‌ی گفتمان‌گویی تا از این طریق جریان‌های مختلف را از بین ببرد و سازمان‌دهی به وجود بیاورد (Torfing, 1999).

۲-۳- پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی با موضوع تحلیل گفتمان حوزه انرژی صورت گرفته که خلاصه برخی از آن‌ها در ادامه ارائه شده است.

قانع‌راد و همکاران (۱۳۹۷) از طریق تحلیل گفتمان نشان دادند اهمیت درآمدهای نفتی و تامین سوخت مصرفی مردم گفتمان بهره‌برداری را به گفتمان غالب در صنعت نفت تبدیل کرده است. در مقابل این گفتمان، سه گفتمان توسعه فناوری شامل: گفتمان ساخت داخل، گفتمان پژوهش و گفتمان توسعه بهره‌ور میدین نفتی را استخراج کردند.

دهقانی فیروزآبادی و عطایی (۱۳۹۴) با استفاده از نظریه گفتمان لاکلا و موف به تبیین عناصر و دقایق گفتمان ناظر بر موضوع هسته‌ای در دولت احمدی نژاد و کشمکش‌ها با گفتمان‌های رقیب پرداخته است. طبق این پژوهش گفتمان هسته‌ای این دولت با دال مرکزی مقاومت و تحمیل، اعتبار بیشتری نسبت به سایر گفتمان‌های رقیب داشته و توانست هژمونیک شود.

سلطانی گردفرامرزی و اشرفی (۱۳۹۷) با بکارگیری تحلیل گفتمان لاکلا و موف به بررسی گفتمان هسته‌ای در سیاست خارجی دولت محمود احمدی نژاد و مقایسه آن با گفتمان انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. طبق نتایج این پژوهش دولت احمدی نژاد، گفتمان هسته‌ای را با دال مرکزی حق مسلم ملت ایران و دال‌های پیرامونی همچون فناوری بومی، مقاومت، پیشرفت اقتصادی، عدالت و استقلال

¹ Field of discursivity

مفصل بندی کرده است. نتیجه این گفتمان پیشرفت های سریع فناوری هسته‌ای در ایران و همچنین تحریم‌های گسترده بین‌المللی بوده است.

کسرابی و سعیدی (۱۳۹۵) به تحلیل گفتمان عدالت در دهه سوم انقلاب با تأکید بر سال‌های

۱۳۸۰-۱۳۸۴ پرداختند. مطابق یافته‌های این پژوهش، این گفتمان که با تأکید بر شعارهایی همچون تشکیل دولت اسلامی از راه اقامه عدل و ارجاع به مضامینی همچون امکانات مساوی برای همه و آوردن نفت سر سفره‌های مردم به زبان همه‌فهم، نمایش ساده‌زیستی و ... تبیین شد، نظام معنایی خلق کرد و با استفاده از آن با اشاره به نقصان‌ها و ناکارآمدی‌های دولت‌های گذشته در تأمین و توجه عدالت‌محورانه به نیازهای اقتصادی و رفاهی مردم، اعتبار خود در نزد افکار عمومی افزایش داد و توانست چندین سال به‌عنوان گفتمان هژمون در فضای سیاسی کشور حاکم شود.

Balkan-Sahin (2019) به گفتمان "رشد اقتصادی" و "رقابت‌پذیری" حزب عدالت و توسعه (AKP) و احیای ابتکارات انرژی هسته‌ای در ترکیه به‌عنوان تابعی از تحول نئولیبرالی اقتصاد سیاسی این کشور از دهه ۱۹۸۰ می‌پردازد. این مقاله با تجزیه و تحلیل سوابق پارلمانی و اظهارات مقامات ایالتی، نحوه اعمال قدرت حزب عدالت و توسعه از طریق گفتگوهای هژمونیک مشروعیت انرژی هسته‌ای در ترکیه را برجسته کرده است و بر اساس تعامل بین رویکرد نئو گرامشی و تحلیل گفتمان انتقادی، نشان داد که چگونه پروژه هسته‌ای در ترکیه به صورت گفتمانی شکل گرفته است.

Mander (2008) به بررسی نقش ایجاد ائتلاف در اجرای سیاست انرژی‌های تجدیدپذیر می‌پردازد. وی با استفاده از چارچوب تحلیل گفتمان برای توسعه انرژی باد در شمال غربی انگلیس، دو ائتلاف قوی که در عرصه توسعه انرژی باد فعالیت می‌کنند را شناسایی می‌کند. پژوهش وی نشان داد که علیرغم آنکه هر ائتلاف اولویت‌های بسیار متفاوتی در هنگام ارزیابی طرح‌های انرژی باد داشته‌اند، اما هر دو بر فناوری باد دریایی اتفاق نظر دارند و بنابراین نتیجه‌گیری کرد که دستیابی به اهداف سیاست ملی انرژی منوط به ایجاد خطوط داستانی منسجم توسط دولت برای جلب حمایت هرچه بیشتر ائتلاف ذینفعان است.

Cotton et al (2014) با اتخاذ یک رویکرد تحلیلی گفتمان استدلالی^۱ سه گفتمان غالب را در رابطه با سیاست گاز شیل در انگلستان شناسایی می‌کند: (۱) پاک‌ی و آلاینده‌گی - مربوط به مضرات و فواید زیست محیطی گاز شیل. (۲) گذارهای انرژی (مسیرها و انحرافات) مربوط به گذار به سیستم‌های انرژی پر کربن و کم کربن. و (۳) عدالت زیست محیطی - مربوط به تقسیمات توزیع سود اقتصادی، تأثیرات زیست محیطی و انصاف رویه‌ای است. همچنین این مقاله نقش این گفتمان‌ها در تأثیرگذاری سیاست گاز شیل مورد بحث قرار گرفته است.

¹ *Argumentative discourse analytic*

(2019) *Dahl and Fløttum* به این موضوع می پردازند که چگونه شرکتهای انرژی استتاول^۱، سانکور انرژی^۲ و توتال^۳ تغییرات اقلیمی را از منظر گفتمانی در استراتژی کلی کاری خود داده‌اند و به آن واکنش نشان داده‌اند. این پژوهش نشان داد که توتال تغییرات اقلیمی را در درجه اول به عنوان مسئولیتی که این شرکت آماده پذیرش آن است، ارائه می دهد. سانکور انرژی در درجه اول آن را به عنوان یک ریسک تجاری معرفی می کند و استتاول آن را عنوان یک فرصت تجاری می بیند. با این حال، در کل تغییرات اقلیمی اغلب خود را به عنوان ریسک بازنمایانده است.

(2017) *Linder* با استفاده از رویکرد تحلیل گفتمان، فاجعه فوکوشیما و بحران انرژی پس از آن در زندگی روزمره منطقه توکیو را بررسی می‌کند. بر این اساس، تأثیر بحران انرژی و گفتمان‌های حاصل را بر صرفه‌جویی در مصرف انرژی و بازده انرژی برجسته می‌کند، بنحویکه این گفتمان‌ها منجر به این می‌شود که می‌توان به طور مداوم مصرف برق در کلان‌شهر توکیو را کاهش داد.

(2020) *Chaiyapa et al* به تحلیل گفتمان شرکت‌های تولیدکننده سوخت‌های فسیلی در مشروعیت بخشی به مشاغل جدید خود در حوزه‌های تجدیدپذیر پرداخته است. پژوهش آن‌ها نشان داد گفتمان‌هایی که این شرکت‌ها برای مشروعیت بخشی به سرمایه‌گذاری خود بکار برده‌اند، با توجه به منبع انرژی و نوع شرکت متفاوت است. با این وجود، گفتمان‌های پیروی از سیاست‌های دولت، افزایش امنیت ملی انرژی و افزایش استفاده از انرژی دوستدار محیط‌زیست به طور مکرر در گزارش‌های سالانه این شرکت‌ها یافت شده است.

سیاست‌های انرژی (و به تبع سیاست بخش برق) متأثر از گفتمان مسلط بر دولت‌هاست به‌نحوی که فضای گفتمانی حاکم بر هر دولت و محتوای گفتمانی آن‌ها در اتخاذ نوع و ماهیت سیاست‌های انرژی آن‌ها نیز اثرگذار خواهد بود. با توجه به آنکه انرژی به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های کشور پهناور ایران، بخشهای مختلف آن را تحت تأثیر می‌دهد، این موضوع از منظر رهیافت‌های نظری گوناگون مورد توجه قرار گرفته است؛ اما تأمل بر ریشه‌ها و زمینه‌های گفتمانی آن و چگونگی معنادار شدن آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است، این در حالی است که بررسی موضوع انرژی بدون توجه به گفتمان‌های حاکم ناقص و گمراه‌کننده خواهد بود. فلذا تحلیل گفتمان‌های موجود در عرصه مدیریت و سیاستگذاری حوزه برق، هدف و نقطه تمایز این پژوهش خواهد بود.

۲- روش‌شناسی

روش تحقیق این نوشتار بر اساس نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موفه و تحلیل متون مصاحبه‌های سیاستگذاران و افراد تأثیرگذار در رژیم اجتماعی فنی برق ایران برای توصیف مفاهیم اصلی است.

¹ Statoil

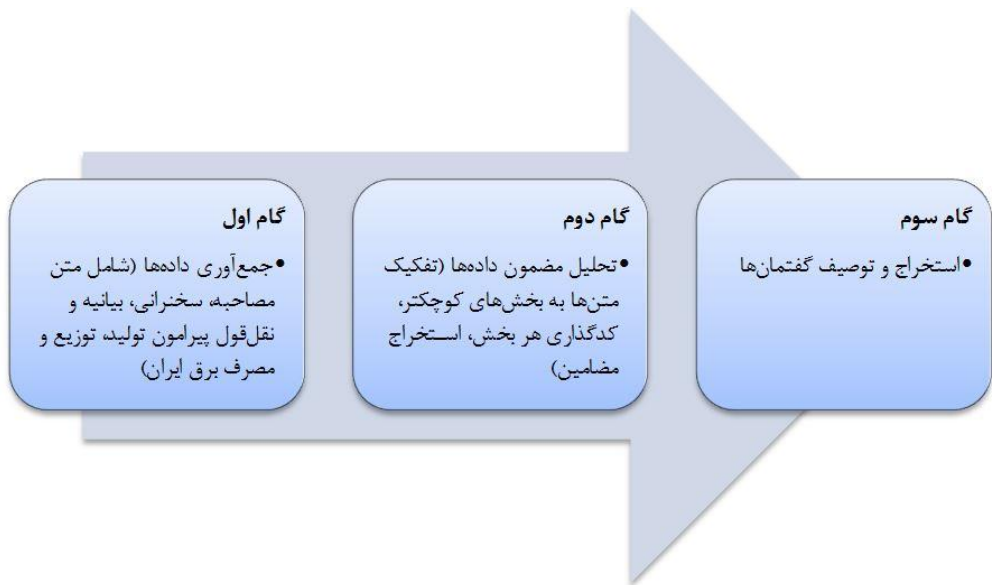
² Suncor Energy

³ Total

دلیل انتخاب نظریه لاکلا و موفه که به عنوان روش این پژوهش انتخاب شده، آن است که این رویکرد را می توان از کاربردی ترین نظریات در زمینه گفتمان دانست. آنچه تحلیل گفتمانی لاکلا و موفه را از سایر نظریه های گفتمانی متمایز می کند، تسری گفتمان از حوزه فرهنگ و فلسفه به جامعه و سیاست است (حسینی زاده، ۱۳۸۳) بطوریکه این نظریه از قابلیت فوق العاده ای در تبیین پدیده های سیاسی و اجتماعی برخوردار است (عباس زاده و زائر کعبه، ۱۳۹۵).

در این پژوهش مطابق با فائعی راد و همکاران (۱۳۹۷) ابتدا در مرحله اول با استفاده از تکنیک تحلیل مضمون به تجزیه و توصیف متون مورد بررسی پرداخته می شود و سپس ادامه فرآیند پژوهش بر اساس روش تحلیل گفتمان خواهد بود. فرآیند صورت گرفته بصورت خلاصه در نمودار زیر مشخص شده است.

نمودار ۱: گام های پژوهش

در این پژوهش متن ۱۰۰ مصاحبه، سخنرانی، بیانیه و نقل قول پیرامون تولید، توزیع و مصرف برق ایران که در سال های پس از انقلاب منتشر گردیده، مورد مطالعه قرار گرفته است. نمونه گیری به صورت هدفمند صورت گرفت؛ به نحوی که پاسخگوی نیازهای سوالات پژوهش و چارچوب نظری باشد و اشباع در اطلاعات جدید به وجود آید. با توجه به آنکه متون مورد بررسی در این پژوهش به لحاظ معانی و مضامین به کاررفته در آنها اهمیت دارند، برای تحلیل آنها به تحلیل مضمونی و محتوایی آنها پرداخته شد. بدین ترتیب مضامین و محورهای اصلی گفتمان سیاستگذاران سطح عالی کشور بر اساس میزان تکرار آنها استخراج شد. اما نکته مهم این است که در تشخیص دال اصلی، باید

میان دال مرکزی و وقته‌ها، انسجام و هماهنگی وجود داشته باشد. به آن نشانه‌ای دال مرکزی اطلاق می‌کنیم که دال‌های دیگر بر اساس آن تعریف شده باشند و میان آن‌ها رابطه‌ای شکل گرفته باشد ممکن است تأکید روی یک دال یا نشانه، اصلی و مرکزی بودن آن را نشان دهد و حتی ممکن است هر دال اصلی یا مرکزی خود را صریح و آشکار بیان و گفتمان را بر اساس آن مفصل‌بندی کرده باشد (ربیعی و تمنایی، ۱۳۹۲).

۴- یافته‌ها

در این بخش پس از بررسی مختصر تاریخچه صنعت برق در ایران، به تحلیل گفتمان مدیریت و سیاستگذاری حوزه برق کشور پرداخته می‌شود. تمامی متون مورد بررسی در این پژوهش اعم از مصاحبه، سخنرانی، بیانیه و نقل قول، چندین بار مطالعه گردید و مورد تحلیل مضمونی و محتوایی قرار گرفت، زیرا که متون مورد بررسی به لحاظ معانی و مضامین به کار رفته در آن‌ها برای محقق مهم بود. در ادامه گفتمان‌های این حوزه و مضامین و محورهای اصلی هر یک بر اساس میزان تکرار آن‌ها و تأکید صریح اشخاص مورد نظر استخراج گردید. لازم به ذکر است همان‌گونه که گفته شد با توجه به غلبه تقریباً کامل برق فسیلی بر صنعت برق کشور، گفتمان «توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور» به‌عنوان گفتمان حاکم مورد تحلیل قرار می‌گیرد و خرده گفتمان‌های دیگر این حوزه (بهره‌وری انرژی، تجدید ساختار صنعت برق، تجدیدپذیر و هسته‌ای) که یا در جهت تعدیل این گفتمان یا در مقابل آن قرار دارند، بررسی خواهند شد.

۴-۱- تاریخچه صنعت برق در ایران

بررسی تاریخ تحولات صنعت برق ایران - بعنوان موضوع این پژوهش - نشان می‌دهد با وجود پایه‌گذاری خصوصی این صنعت در ابتدا و گرایش به کاهش هزینه‌ها و رقابتی کردن صنعت، به تدریج انگیزه‌های سیاستگذاران این بخش معطوف به ضرورت پاسخگویی به تقاضای فزاینده برق و افزایش پایایی شبکه، گردید. این روند تا اواخر دهه هفتاد ادامه داشته و با طرح ضرورت تجدید ساختار و اصلاحات در صنعت برق، موضوع کاهش هزینه‌ها در عین افزایش قابلیت اطمینان مدنظر نهادهای حکمرانی برق قرار گرفته و از این حیث کوشش‌هایی در راستای افزایش رقابت و واگذاری‌ها مشاهده می‌شود. کمبود شدید منابع مالی و وجود بدهی‌های کلان، عدم تناسب بین هزینه تمام‌شده تولید برق و قیمت فروش آن، نوسانات نرخ ارز، اختلاف بین رشد مصرف و ظرفیت تولید، راندمان پایین تولید در نیروگاه‌ها، یارانه‌های برق، موضوع آلاینده‌گی زیست‌محیطی نیروگاه‌ها و مشکلات ناشی از خصوصی‌سازی نیروگاه‌ها از مهم‌ترین چالش‌های صنعت برق به شمار می‌آید که مجموعه این مسائل سبب شده تا ابهامات جدی در خصوص موفقیت برنامه‌های تجدید ساختار در صنعت برق ایران به وجود آید. در ادامه به وقایع مهم در صنعت برق ایران اشاره شده است.

پیش از انقلاب:

از اوایل سال‌های ۱۳۰۰ به بعد، با آگاهی و علاقه‌مند شدن بخش خصوصی به مزایای برق، رفته رفته در شهرهای بزرگ و کوچک ایران، تاسیساتی برای تولید و توزیع و فروش برق ایجاد شد. در سال ۱۳۱۰ برای نخستین بار، شبانه‌روزی کردن برق در تهران در میان دولتمردان آن زمان مطرح شد و اقدامات اولیه برای تحقق آن صورت گرفت. در سال ۱۳۱۶ پس از شش سال و با گذراندن فراز و نشیب‌های بسیار، بلاخره در تاریخ ۱۳۱۶/۰۶/۲۵ نیروگاه بخاری ساخت کارخانه اشکودای چکسلواکی با قدرت $4 \times 1600 = 6400$ کیلو وات در محل کنونی شرکت برق منطقه‌ای تهران نصب شد و به بهره‌برداری رسید.

در فاصله سالهای ۱۳۲۷ تا ۱۳۳۴ برنامه هفت ساله اول عمرانی کشور به اجرا در آمد که در آن سهمی هم برای توسعه صنعت برق در کشور با هدف تامین مصارف خانگی شهرها و فراهم کردن رفاه اجتماعی منظور شده بود همچنین در سال‌های ۱۳۳۴ تا ۱۳۴۱ برنامه هفت ساله عمرانی دوم کشور اجرا شد. سهم برق در این برنامه، با هدف افزایش تولید برق، کاهش هزینه‌های تولید و پایین آوردن سطح عمومی نرخ‌ها در نظر گرفته شده بود.

در سال ۱۳۴۳ قانون تاسیس وزارت آب و برق در تاریخ ۱۳۴۳/۰۱/۱۶ به دولت ابلاغ شد. و در سال ۱۳۴۷ برنامه چهارم عمرانی آغاز شد. در این برنامه که تا پایان سال ۱۳۵۱ ادامه داشت، نگرش به صنعت برق به عنوان یک صنعت زیربنایی و با دید کلان‌نگر، صورت گرفت. در سال ۱۳۴۸ به منظور استفاده صحیح‌تر از منابع و امکان برقراری دادوستد انرژی برق بین مناطق و همچنین تولید و انتقال برق به طور کلان، شرکت تولید و انتقال نیروی برق ایران (توانیر) از سال ۱۳۴۸ آغاز به کار کرد.

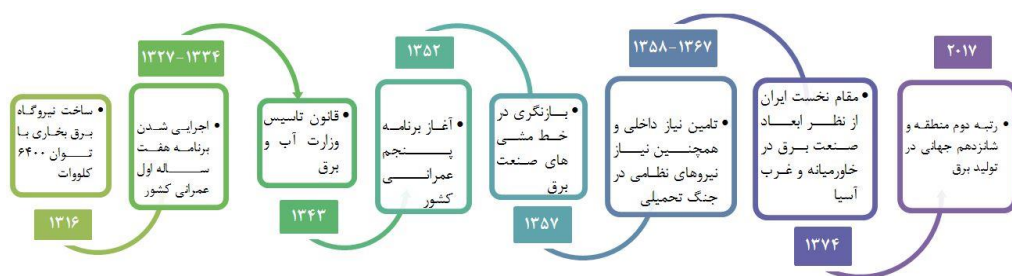
در سال ۱۳۵۲ برنامه پنجم عمرانی از این سال آغاز شد و تا پایان سال ۱۳۵۶ ادامه یافت و در سال ۱۳۵۳ با توجه به اینکه نهادها و سازمان‌های مختلفی دست‌اندرکار مقوله انرژی در کشور بودند و هماهنگی بین آن‌ها ضروری می‌نمود، به موجب لایحه قانونی مصوب ۱۳۵۳/۱۱/۲۸ با محول شدن برنامه‌ریزی جامع فعالیت‌های مربوط به انرژی کشور، نام وزارت آب و برق به وزارت نیرو تغییر کرد.

پس از انقلاب:

در سال ۱۳۵۷ با پیروزی انقلاب اسلامی، بازنگری اساسی در خط‌مشی‌های صنعت برق و هماهنگ ساختن آن‌ها با هدف‌های عالی انقلاب ضرورت یافت. عنایت به مفهوم خودکفایی، سرمایه‌گذاری در کارخانه‌های تولید کننده تجهیزات مورد نیاز صنعت برق، کوتاه کردن دست مشاوران و پیمانکاران خارجی و توجه به بهره‌گیری بهینه از توانایی‌های داخلی، صنعت برق را در راستای تازه‌ای قرار داد. مابین سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷ که هشت سال آن مقارن با جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران بود، صنعت برق ایران خود را موظف می‌دید که علاوه بر نگهداری و بهره‌برداری از تاسیسات موجود خود، برای حمایت از مردم و نیروهای نظامی کشور، توسعه‌های لازم را

نیز چه در امر تولید و انتقال و چه در جهت توزیع و خدمت‌رسانی به مشترکان انجام دهد. با پایان گرفتن جنگ تحمیلی، ابتدا ترمیم خسارت‌ها و خرابی‌های دوران جنگ در کانون توجه مدیران و مسئولان صنعت برق قرار گرفت. صنعت برق توانسته است با موفقیت، بحران‌های دوران جنگ و پس از جنگ را پشت سر بگذارد و از لحاظ بین‌المللی نیز در جایگاهی در خور قرار گیرد به طوری که بر اساس آمارهای سازمان ملل متحد، در سال ۱۹۹۵ میلادی (۱۳۷۴ شمسی) ایران از نظر ابعاد صنعت برق در بین کشورهای خاورمیانه و غرب آسیا در مقام نخست قرار گرفت و در سطح جهانی نیز به مقام مقایسه بیست و یکم دست یافت.^۱ ایران در سال ۲۰۱۷ با تولید ۲۶۵ میلیارد کیلووات ساعت برق، رتبه شانزدهم تولید برق در دنیا و رتبه دوم منطقه پس از عربستان سعودی را به خود اختصاص داده است. و همچنین با ۲۲۱ میلیارد کیلووات ساعت، در رتبه هجدهم مصرف برق قرار دارد. بر اساس آمارهای بین‌المللی، ایران به لحاظ میزان مصرف برق با کشورهای ترکیه، اسپانیا و استرالیا هم‌گروه است.^۲

در شکل ۱، تطور تاریخی صنعت برق ایران به صورت خلاصه نمایش داده شده است.

شکل ۱: تطور تاریخی صنعت برق ایران

¹ <https://www.barghnews.com/00060v>

² <https://www.vjc.ir/fa/news/7442799>

طبق آخرین ترانزنامه انرژی کشور، سهم حامل‌های انرژی در تأمین انرژی در بخش‌های مختلف به شرح جدول زیر است:

جدول ۱: سهم حامل‌های مختلف انرژی در تأمین انرژی بخش‌ها (به درصد) (۱۳۹۶-۱۳۸۸)^۱

شرح	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
خانگی، عمومی و تجاری	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇
فرآورده‌های نفتی	۱۷/۶۲	۱۵/۳۵	۱۲/۸۴	۱۲/۰۶	۱۱/۶۷	۱۰/۱۵	۹/۱۹	۷/۸۹	۷/۷۰
گاز طبیعی	۶۸/۵۴	۶۹/۶۳	۷۳/۵۶	۷۱/۱۳	۷۳/۱۶	۷۳/۴۴	۷۳/۶۸	۷۵/۳۶	۷۳/۹۳
زغال سنگ	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇	◇
منابع تجدیدپذیر قابل احتراق	۱/۲۹	۱/۳۲	۱/۳۵	۲/۰۴	۱/۸۹	۱/۸۷	۱/۸۳	۱/۷۲	۱/۷۹
برق ^(۱)	۱۲/۵۲	۱۳/۶۸	۱۲/۲۳	۱۳/۷۵	۱۳/۲۶	۱۴/۵۲	۱۵/۲۹	۱۵/۰۱	۱۶/۵۶
کل مصرف انرژی	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰

ملاحظات:

محاسبات سهم براساس مقادیر «میلیون بشکه معادل نفت خام» می‌باشد.

^(۱) شامل سایر مصارف برق نیز می‌گردد.

۴-۲- گفتمان حاکم: توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور

دال مرکزی نشانه محوری است که سایر نشانه‌ها را به صورت منظم گرد خود پدید می‌آورد و به آن‌ها معنای جدید و متمایز از سایر گفتمان‌ها می‌دهد. بر این اساس تحلیل گفتمان سیاستگذاران کشورمان نشان داد که با توجه به ماهیت رانتیری بودن دولت‌ها و وفور منبع فسیلی، این موضوع منجر به گفتمان غالبی شد که نه تنها مساله مورد بحث یعنی تأمین برق بیشتر از طریق نیروگاه‌های فسیلی (که دستور کار را مشخص می‌کند) را تعیین کرد بلکه چگونگی بحث پیرامون مسائل آن را هم مشخص می‌کند. به‌نحوی که همواره همسویی نظرات به این سمت بوده که در کشوری مانند ایران که سرشار از منابع نفت و گاز است، توسعه انرژی‌های دیگر ضرورتی ندارد و حتی باید متوقف شود. با توجه به ماهیت رانتیری دولت‌ها پس از اکتشاف نفت، انرژی فسیلی به‌عنوان منبع ثروت خدادادی، نقش اساسی در تصمیم‌گیری داشته است و با توجه به آنکه رشد اقتصادی کشور همواره به منابع فسیلی وابسته بوده، سهم عمده‌ی رشد کشور مدیون انرژی فسیلی بوده و با توجه به آنکه مبنای اصلی تأمین بودجه بوده، نقش اساسی در تصمیم‌گیری دارد و سیاست‌ها به سمت استفاده بیشتر از منابع فسیلی است بنابراین، دال مرکزی گفتمان سیاستگذاران، «توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی» است.

بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موفه «مفصل‌بندی» عبارت است از تلفیقی از عناصری که با قرار گرفتن در مجموعه جدید، هویتی تازه می‌یابند (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۸) در نتیجه، هویت یک گفتمان، بر اثر رابطه‌ای که از طریق عمل مفصل‌بندی میان عناصر گوناگون پدید می‌آید. بر این اساس

^۱ <https://isn.moe.gov.ir>

دال‌های پیرامونی گفتمان سیاستگذاران یعنی «تأمین برق پایدار»، «خودکفایی و خوداتکایی در صنعت برق»، «تأمین برق به صورت اقتصادی» و «فقرزدایی و تمرکز بر اقشار آسیب‌پذیر» حول دال مرکزی «توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی» مفصل‌بندی شده است. به عبارت دیگر، تمام ارکان صنعت برق بر مبنای وفور منابع فسیلی شکل می‌گیرد به نحوی که سایر دال‌ها از دریچه این دال مرکزی تحقق می‌یابد. به عنوان مثال دال "خودکفایی در صنعت برق" منجر به سرمایه‌گذاری عظیم در توزیع و استخراج نفت و گاز و شکل‌گیری زیرساخت‌های توسعه در بخش انرژی ایران عمدتاً حول انرژی فسیلی شده که این موضوع سبب شده سرمایه‌گذاری در انرژی‌های دیگر سهم خود را از دست داده و مدام شاهد انعقاد قراردادهای جدید ساخت نیروگاه‌های فسیلی باشیم.

وقتی یک گفتمان، هویت پیدا می‌کند که بتواند سایر گفتمان‌ها را به حاشیه براند و مفاهیم خود را مسلط و به یک هژمونی و به یک زیست بوم اجتماعی از طریق اقناع و پذیرش جمعی نایل گردد (مک دانل، ۱۳۸۰) لذا هر عمل یا یک پدیده، برای معنادار شدن باید گفتمانی شود و در چارچوب گفتمان خاصی قرار گیرد (مقدمی، ۱۳۹۰). بر این اساس، تحلیل گفتمان غالب سیاستگذاران نشان می‌دهد، آن‌ها مسائل پیرامون تأمین برق را در بافت و زمینه‌ی «گفتمان توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور» که دال مرکزی آن «توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی» است، می‌بینند. بدین ترتیب تمام کنش‌های آن‌ها در چارچوب این گفتمان معنادار می‌شود و این گفتمان توانسته سایر گفتمان‌ها را به حاشیه براند و مفاهیم خود را مسلط و به یک هژمونی نایل گردد.

بدین ترتیب با بررسی کلی مضامین و محورهای اصلی استخراج شده و با تکیه بر نظریه گفتمان لاکلا و موفه می‌توانیم مفصل‌بندی نهایی را به صورت شکل زیر بر اساس عناصر چهارگانه و با محوریت دال مرکزی «توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی» داشته باشیم. در جدول ۲ نیز نحوه مقوله‌بندی گفتمان توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور مشخص شده است.

نمودار ۲: مفصل‌بندی گفتمان توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور

جدول ۲: مقوله‌بندی گفتمان توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور

مضامین (دال‌ها)	کدهای استخراج شده
توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی	سوخت فسیلی ابزار توسعه، وفور منابع فسیلی و استفاده از آن‌ها در مسیر پیشرفت و توسعه، تاخیر در گذار به انرژی‌های تجدیدپذیر جهت برخورداری از منافع منابع فسیلی
تامین برق پایدار	پایداری شبکه بعنوان بزرگ‌ترین نقطه قوت صنعت برق، عدم فروپاشی سراسری شبکه برق، استمرار در برق رسانی به بخش‌های تولیدی، خدماتی و خانگی، بدون خاموشی
تأمین برق به صورت اقتصادی	عدم پذیرش تعهدات اجباری به استفاده از انرژی‌های گران قیمت، بار مالی سنگین استفاده از انرژی‌های نو، ارزانی برق تولیدی نیروگاه‌های فسیلی، هزینه تولید پایین نیروگاه فسیلی
خودکفایی و خوداتکایی در صنعت برق	طراحی و احداث نیروگاه توسط متخصصان توانمند داخلی، آمادگی کامل برای پاسخگویی به نیاز جمعیت ۷۰ میلیون نفری کشور در شهرها و روستاها، خودکفایی صد درصدی، انجام کامل کار توسط پیمانکاران ایرانی، ساخت نیروگاه توسط متخصصان در خارج از کشور، ساخت مصنوعات فنی در داخل کشور
فقرزدایی و عدالت محوری	دسترسی حداکثری مردم ایران، برخورداری از نعمت برق در روستاها، دسترسی به برق ارزاتر نسبت به اوایل انقلاب اسلامی، عرضه برق با هزینه‌هایی بسیار ناچیز به مصرف‌کننده

۴-۲-۱- دال مرکزی: توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی

سیاستگذاران کشور در بیانات مختلف منابع فسیلی را پایه اصلی برنامه‌های توسعه‌ای و تأمین بودجه‌های سالانه دانسته‌اند، بطوریکه فروش نفت در طی سال‌های مختلف تحریم، اصلی‌ترین دغدغه مسئولان کشور بوده است. ترسیم نگاه گفتمان رژیم برق فسیلی با استفاده از دال مرکزی وفور منابع فسیلی و استفاده از آن‌ها در توسعه اقتصادی می‌تواند به فهم این گفتمان کمک کند، به‌نحوی که این نوع نگاه می‌تواند مشخص‌کننده سیاست‌هایی باشد که در مواجهه با منابع فسیلی اتخاذ می‌شود. دولت‌های مختلف پس از انقلاب ذیل گفتمان رژیم برق فسیلی، بیشترین استفاده را از این منابع در نیروگاه‌های برق استفاده کرده، بطوریکه در سال ۹۷ بیش از ۹۰ درصد سوخت مصرفی در نیروگاه‌های برق از گاز تأمین شده است^۱ و حتی با توجه به وفور این منابع در سال‌های اخیر، سوخت نیروگاه‌های فسیلی تقریباً مجانی شد^۲ که به عقیده متخصصان این موضوع سرمایه‌گذاری کشور را به سمت نیروگاه‌هایی با راندمان پایین هدایت خواهد کرد. این موضوعی است که در دولت‌های رانتیر صادق است، به‌نحوی که بروکراسی حاکم در این کشورها در برابر برنامه‌ریزی عقلانی در مسیر توسعه مانع ایجاد می‌کند و به عامل عمده‌ای در هدر دادن منابع دولت تبدیل می‌شود (عباسی، ۱۳۸۷).

¹ <https://www.mehrnews.com/news/4561846>

² <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/11/01/1633502>

در مورد "وفور منابع فسیلی و استفاده از آن‌ها در مسیر پیشرفت و توسعه" سه متن سخنرانی، صاحب‌ه و بیانیه از ریاست جمهوری وزارت نفت و نماینده مجلس وجود داشته که در ادامه، یک مورد آن در اینجا ارائه شده و دو مورد دیگر نیز در پیوست موجود است.

این بیانات که عموماً پیرامون مخالفت با کنوانسیون پاریس هستند به‌گونه‌ای بوده که خرده‌گفتمان‌های رقیب (انرژی هسته‌ای و تجدیدپذیرها) را به چالش کشانده و با ایجاد حساسیت پیرامون خطرات پیش روی مشارکت در این کنوانسیون، گفتمان نیروگاه‌های فسیلی را برجسته‌سازی کرده و بدین ترتیب تحقق سایر خرده‌گفتمان‌ها را با مانع روبرو می‌سازد.

حسن روحانی، رئیس‌جمهور:

"مقالاتی در دنیا به خاطر عدم توسعه ما نوشته شده است و این مقالات برای خودشان نیست و ما نیز رفتیم پشت سر آن مقاله‌ها و خود را به دردمس انداختیم و آن‌ها نیز هیچ‌کدام مراعات نمی‌کنند! در مورد گازهای گلخانه‌ای مگر آن‌ها مراعات می‌کنند، البته ما برای محیط‌زیست خودمان باید تلاش کنیم و آنچه که در دنیا مطرح می‌شود توصیه‌هایی است که باید توجه کنیم و لزومی ندارد که خط به خط آن را اجرا کنیم آیات قرآن که نیست!"

۴-۲-۲-۱: تأمین برق اقتصادی (هزینه تولید پایین، مقرون‌به‌صرفه بودن و ارزانی نیروگاه فسیلی)

تأمین برق اقتصادی پیش از انقلاب به مثابه یک «عنصر» به شمار می‌رفت؛ اما پس از انقلاب جزء اولویت‌ها و آرمان‌های تمام دولت‌ها قرار گرفت و در نتیجه از یک عنصر یا دال شناور به یک وقته تبدیل شد و به تدریج معنایی برای خود تثبیت نمود و در این تثبیت معنا به انسداد رسید. دال «تأمین برق اقتصادی» با رسیدن به تثبیت معنا و انسداد، از حوزه گفتمان گونگی خارج شده و به گفتمان تمام دولت‌های پس از انقلاب وارد شد.

در مورد تأمین برق اقتصادی علاوه بر مواضع ابتدای انقلاب، دو متن از وزیر وقت نیرو، نماینده مجلس وجود داشته که در ادامه، یک مورد آن در اینجا ارائه شده و یک مورد دیگر در پیوست آورده شده است. این متن‌ها در مقایسه با متون بخش قبلی از ساختار محتوایی متفاوتی برخوردار بود و به صورت مشخص و روشن و با عدد و رقم به دفاع از ارزانی برق تولیدی نیروگاه‌های فسیلی در مقایسه با انرژی‌های جایگزین پرداخته‌اند.

مجید نامجو، وزیر وقت نیرو:

"وقتی که توانمندی ما برای ساخت نیروگاه‌های برق آبی، خورشیدی و بادی به خاطر پرداخت سوبسید، پایین بودن قیمت انرژی و رغبت نداشتن بانک برای ارائه وام به سرمایه‌گذاران در حوزه انرژی‌های نو بالا نیست و نمی‌تواند پاسخگوی نیاز کشور باشد ما چاره‌ای نداریم جز این‌که نیروگاه‌های حرارتی را توسعه دهیم".

¹ www.kayhan.ir/fa/news/157311

² <http://dolat.ir/detail/226966>

۴-۲-۳-۲: تأمین برق پایدار (بایداری شبکه برق)

بر اساس گزارش‌های نهادهای معتبر مالی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، عدم دسترسی به انرژی الکتریکی را به‌عنوان یکی از دلایل اصلی عدم تحقق رشد اقتصادی بالقوه کشورهایی مانند هند و پاکستان شناسایی می‌کنند.^۱ در همین راستا، در گفتمان برق فسیلی، تأمین برق پایدار از طریق زیرساخت‌های گسترده فسیلی، جزو نقاط قوت آن شمرده می‌شود. تأمین برق پایدار، همچون تأمین برق اقتصادی پس از انقلاب جزء گفتمان برق فسیلی دولت‌ها قرار گرفت و به تدریج معنایی برای خود تثبیت نمود و در این تثبیت معنا متوقف شد. بدین ترتیب دال «تأمین برق پایدار» با دستیابی به تثبیت معنا به گفتمان تمام دولت‌های پس از انقلاب وارد شد. گرچه با توجه به پیک‌های فصل گرما و افزایش مصرف برق و به تبع آن وجود برخی خاموشی‌ها این دال گاه‌ها دستخوش ظن و تردید می‌گردد.

سه متن سخنرانی و مصاحبه با مدیران رده بالای صنعت برق پیرامون تأمین برق پایدار وجود داشته که در ادامه، یک مورد آن در اینجا ارائه شده و دو مورد دیگر در پیوست آورده شده است. همان‌گونه که در ادامه مشاهده می‌شود وجود واژگان مثبت و امیدبخش همچون پایدار و بدون خاموشی، در خدمت اثبات ضرورت تداوم نیروگاه‌های برق فسیلی بکار رفته است. آرش کردی مدیرعامل وقت توانیر:

"مهم‌ترین رویکرد ما تأمین انرژی پایدار برق در شبکه است و باید همه بخش‌های تولیدی و خدماتی، خانگی از برق مستمر برخوردار باشند و بدون خاموشی فصول سال سپری شود."^۲

۴-۲-۴-۳: خودکفایی در صنعت برق

به عقیده سیاستگذاران صنعت برق در حال حاضر یکی از صنایع پیشرو کشور در بخشه‌ای مختلف از تولید تا انتقال و توزیع محسوب می‌شود به طوری که مدام از دستاوردها و خودکفایی در این صنعت سخن می‌گویند. تا پیش از انقلاب خودکفایی در صنعت برق یک دال شناور بوده که پس از انقلاب این دال به تدریج معنایی برای خود تثبیت نمود و در این تثبیت معنا متوقف شد.

سه متن سخنرانی و مصاحبه با دو وزیر وقت و حاضر نیرو و یکی از مدیران وقت رده بالای وزارت نیرو پیرامون خودکفایی در صنعت برق وجود داشته که در ادامه، یک مورد آن در اینجا ارائه شده و دو مورد دیگر در پیوست آورده شده است.

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"با اتمام دوران دفاع مقدس و آغاز دوران سازندگی، تحول شگرف در حوزه ساخت داخل در صنعت برق به وقوع پیوست و برای اولین بار تمام مراحل ساخت یک نیروگاه به صورت EPC به پیمانکاران ایرانی واگذار شد. وی ادامه داد: با سرمایه‌گذاری و هدایت وزارت نیرو در صنعت برق،

¹ <https://www.eghtesadonline.com/n/mDi>

² <https://www.eghtesadonline.com/n/IETF>

ساخت پره‌های توربین و قطعات اصلی که از تکنولوژی بسیار بالایی برخوردار بودند آغاز و سپس کارخانه ساخت توربین گازی در کشور راه‌اندازی شد.^۱ با تلاش‌های شبانه‌روزی صورت‌گرفته امروز نه‌تنها نیروگاه بخاری، گازی و سیکل ترکیبی در حال نصب در کشور به دست توانمند متخصصان داخلی ساخته می‌شود، بلکه شرکت‌های ایرانی در سایر کشورها نیز مبادرت به ساخت نیروگاه‌ها می‌کنند و همین مسئله موجب شده که ۷۰ درصد صادرات خدمات فنی و مهندسی کشور مربوط به بخش برق باشد.^۲

۴-۲-۵- دال: فقرزدایی و عدالت محوری

وعده رایگان کردن آب و برق^۳ از ابتدای انقلاب اسلامی شکل گرفت که این موضوع در سال‌های بعد باعث شد دلیلی بر عرضه برق با هزینه‌هایی بسیار ناچیز به مصرف‌کننده شد به طوریکه این موضوع در صحبت سیاستگذاران همواره به پای ثابت گفتمان برق فسیلی تبدیل شود. سه متن انتخابی در مورد فقرزدایی و عدالت محوری وجود داشته که در ادامه، یک مورد آن در اینجا ارائه شده و دو مورد دیگر در پیوست آورده شده است.

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"نزدیک به ۹۹٫۵ درصد مردم ایران به برق دسترسی دارند؛ تعداد قابل توجهی از روستاها پس از انقلاب به شبکه برق دسترسی پیدا کردند به طوری که در زمان حاضر تمام روستاهای بالای ۱۰ خانوار از این نعمت برخوردار هستند. در زمان پیروزی انقلاب اسلامی ۴ هزار و ۳۶۷ روستا دارای برق بودند و در سال جاری این رقم به بیش از ۵۷ هزار روستا رسیده است."^۴

۴-۳- خرده گفتمان‌های تعدیل گر یا مخالف گفتمان حاکم

به بیان لاکلا و موفه (۲۰۰۱) گام اساسی در تحلیل گفتمان، شناسایی حداقل دو گفتمان متخاصم است که با هم رابطه غیریت سازانه برقرار کرده باشند. لاکلا و موفه معتقدند گفتمان مجموعه‌ای معنادار از دال‌های بهم‌پیوسته است که معنای خود را از آرایش گفتمانی و در تمایز با گفتمان‌های مخالف کسب می‌کند. غلبه قدرت گفتمان رژیم برق فسیلی ایران در دوران پس از انقلاب منجر به شکل‌گیری خرده گفتمان‌هایی همچون گفتمان‌های تعدیل‌کننده گفتمان توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی (بهره‌وری انرژی و تجدید ساختار صنعت برق)، انرژی هسته‌ای و انرژی‌های تجدیدپذیر شد که در پاسخ به گفتمان فسیلی و به بیان دیگر به عنوان مقاومتی در برابر آن به وجود آمدند. در ادامه به بررسی منازعات معنایی این دو خرده گفتمان پرداخته می‌شود.

¹ <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/02/16/2005251>

² <https://www.khabaronline.ir/news/336698>

³ <https://www.donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-3603742>

۴-۳-۱- گفتمان‌های تعدیل‌کننده گفتمان توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی

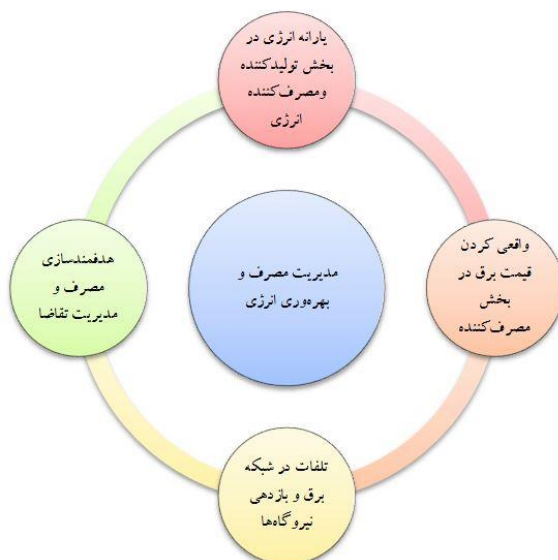
همان‌گونه که در فرآیند گذار در چارچوب چندسطحی گفته می‌شود، بازیگران رژیم اجتماعی - فنی حاکم با احساس فشار از سوی دورنما و نیچ، با هدف دفاع بقای خود، دست به بهبود بهره‌وری در خود می‌زنند و به صورت زنجیره‌وار تأثیر می‌پذیرند و تحولات را پذیرا می‌شوند. به بیان دیگر بازیگران درون رژیم، به آینده رژیم امیدوارند و مشکلات حداقلی را با تغییرات تدریجی حل شده می‌بینند و از این جهت به دنبال راه‌حل‌های ریشه‌ای در نیچ‌ها نمی‌گردند. با توجه به این موضوع دو خرده گفتمان (۱) بهره‌وری انرژی و (۲) تجدید ساختار صنعت برق در تعدیل گفتمان توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی شکل گرفت. در ادامه این دو خرده گفتمان تشریح خواهند شد.

۴-۳-۱-۱- خرده گفتمان بهره‌وری انرژی

این خرده گفتمان بر مبنای دال‌های خالی بهره‌وری انرژی پرمصرفی جامعه، اعم از گروه‌های مختلف مصرف‌کننده در بخش‌های خانگی و صنعتی در گفتمان فسیلی شکل گرفت که به‌عنوان نماد این گفتمان می‌توان از آمار رشد مصرف برق در کشور و شدت بالای انرژی برق و یا مشکلات پیک مصرف برق در تابستان نام برد. با روی کار آمدن دولت‌های نهم و دهم (دولت آقای روحانی) و وزارت آقای اردکانیان این خرده گفتمان آن‌قدر پررنگ شده است که ایشان ساخت نیروگاه‌های جدید را برای پاسخ‌دهی به تقاضا به‌صرفه ندانسته و بر مدیریت مصرف تأکید داشته‌اند. در این راستا «هدفمندسازی مصرف و مدیریت تقاضا»، «تلفات در شبکه برق و بازدهی نیروگاه‌ها»، «هدفمندی یارانه‌ها» و «واقعی کردن قیمت برق در بخش مصرف‌کننده» حول دال مرکزی «مدیریت مصرف و بهره‌وری انرژی» شکل گرفته‌اند.

در این خرده گفتمان، قیمت واقعی برق که بایستی مصرف‌کننده بپردازد، به‌عنوان یک دال شناور مورد تأکید قرار دارد.

دال شناور دیگر در این گفتمان، هدفمندی یارانه‌هاست که گرچه شاهد پیاده‌سازی قانون هدفمندی یارانه‌ها بودیم اما این روند ضمن اینکه در بخش مصرف‌کننده همچنان مشکل دارد در بخش تولید برق نیز ما همچنان شاهد تحویل سوخت یارانه‌ای برای تولید برق به نیروگاه‌ها هستیم. گرچه یکی از مخاطبان اصلی در خرده گفتمان بهره‌وری انرژی، عمدتاً عرضه‌کنندگان برق هستند که طی آن مباحث تلفات در شبکه برق خصوصاً در بخش توزیع و همچنین بازدهی پایین نیروگاه‌ها، مورد تأکید قرار می‌گیرد، اما مخاطب عمده، جامعه مصرف‌کننده برق بوده به طوری‌که عمده مشکلات مصرف و بهره‌وری انرژی در بخش مصرف‌کنندگان برق، بار معنایی پیدا کرده‌اند.

نمودار ۳: مفصل‌بندی گفتمان بهره‌وری انرژی

متن‌های انتخابی در مورد خرده گفتمان بهره‌وری انرژی:

– **یارانه انرژی در بخش تولیدکننده و مصرف‌کننده انرژی**

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"یارانه سنگین به آب و برق داده می‌شود و فاصله چشمگیری بین قیمت تمام‌شده و قیمت تکلیفی وجود دارد و این یارانه به مردم و کشور فشار وارد می‌کند."

– **واقعی کردن قیمت برق در بخش مصرف‌کننده**

پیام باقری، عضو هیئت‌مدیره سندیکای صنعت برق ایران:

"دریافت قیمت واقعی آب و برق از مصرف‌کنندگانی که خارج از الگوی مصرف قرار می‌گیرند به برقراری عدالت یارانه‌ای منتهی خواهد شد. مشترکانی که خارج از الگوهای تعیین شده مصرف می‌کنند باید هزینه واقعی این مصرف خود را پرداخت کنند تا بخشی از این استفاده از منافع جامعه را جبران کنند. این موضوع راهکار مناسبی برای جلوگیری از تحمیل هزینه‌های اضافی بر کل جامعه محسوب می‌شود."

– **هدفمندسازی مصرف و مدیریت تقاضا**

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"اگر مصرف اصلاح نشود افزایش تولید برق جوابگو نخواهد بود."

– تلفات در شبکه برق و بازدهی نیروگاهها

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"کاهش تلفات در شبکه توزیع برای نخستین بار به رقم ۹,۷۶ درصد رسید که دستاورد بسیار مهمی در این صنعت است."^۱

۴-۳-۱-۲- خرده گفتمان تجدید ساختار صنعت برق

اساس این خرده گفتمان بر تمرکززدایی عملیات و بهره‌برداری در تولید برق از دوش دولت است، این تغییر در گفتمان توسعه فسیلی به نظر می‌رسد با گفتمان اقتدار و تمرکز در گفتمان هسته‌ای در تقابل است. اما با نگاه به روند تجدید ساختار رخ داده شده از جمله خصوصی‌سازی شکل گرفته در صنعت برق مشاهده می‌شود نه تنها تمرکززدایی شکل نگرفته بلکه ما شاهد هستیم با توجه به نوع واگذاری‌ها، انتقال از بخش دولتی به بخش شبه‌دولتی رخ داده که اتفاقاً به نهادهای گفتمان اقتدار زدایی هسته‌ای نزدیک است.

نمودار ۴: مفصل‌بندی گفتمان تجدید ساختار صنعت برق

¹ <https://www.irna.ir/news/83810351>

متن‌های انتخابی در مورد خرده‌گفتمان تجدید ساختار صنعت برق:

– افزایش مشارکت بخش خصوصی در صنعت برق

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"هم‌افزایی دولت و بخش خصوصی برای توسعه صنعت برق کشور ضروری است... در شرایط جنگ اقتصادی مسئولیت کسانی که این معنا را درک می‌کنند بیشتر است تا بازی را به نفع خود تغییر دهیم... همکاری بخش خصوصی و دولتی نهایتاً منجر به تاب‌آوری صنعت برق کشور شود."

– تفکیک حاکمیت و نظارت از عملیات و بهره‌برداری

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"تفویض اختیار، سطح توسعه‌یافته‌تر از مدیریت است و در صورت تفویض اختیار باید نظارت و مسئولیت را بر عهده بگیریم که در صورت پاسخگو نبودن این روش اختیارات برداشته می‌شود. اصلی‌ترین چالش ما در عرصه توسعه، سازمان حکمرانی و اداری ما است که فعالیت‌های جاری و روزمره را در برمی‌گیرد."^۱

– هدفمندی یارانه‌ها

رضا اردکانیان، وزیر نیرو:

"اصلاح تعرفه‌ها در دو جا مهم است؛ یکی اینکه به پایدار بودن عرضه آب و برق کمک کند یعنی اگر قیمت یک کیلووات ساعت برق ۱۰۰ تومان است و ما ۶۰ تومان می‌گیریم، تا جایی قابل تحمل است و از جایی به بعد، به اختلال در عرضه برق تبدیل می‌شود و خدمت‌رسانی را مختل می‌کند؛ و یک تأثیر دیگر دارد و آن اینکه فرض کنیم در عرضه برق مشکلی وجود نداشته باشد و دولت بتواند از منابع دیگری به صنعت برق کمک بدهد و یک برق یارانه‌ای کماکان ارائه شود، چون در بخشه‌ای مختلف الگوی صحیح مصرف رعایت نمی‌شود، این قیمت تکلیفی به این معنی خواهد بود که بدمصرف‌ها از یارانه بیشتری بهره‌مند می‌شوند و اعطای این یارانه دولتی به بدمصرف‌ها یک بی‌عدالتی محض است و اثرش را روی خدمت‌رسانی می‌گذارد."^۲

– اصلاح بازار برق

علی بخشی، رئیس هیئت‌مدیره سندیکای صنعت برق ایران:

"نگاهمان را به ساختار صنعت برق باید عوض کنیم چراکه برق صرفاً یک خدمت نیست و یک کالا است. اگر برق کالایی است که تعریف خودش را برای عرضه و تقاضا دارد باید به‌عنوان یک کسب‌وکار که قوانین بازار بر آن حاکم است توجه جدی به آن شود. قبلاً شعار ما ایجاد انسجام ملی برای صنعت برق بود ولی حالا تأکید داریم که به کسب‌وکار صنعت برق توجه شود. رکود در صنعت

¹ <https://www.tabnak.ir/fa/news/947893>

² <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1397/07/30/1859044>

برق بخش خصوصی این صنعت را دچار مشکلات زیادی کرده است. در افزایش ظرفیت سالانه نیروگاه‌های جدید از سال ۹۲ به بعد کاهش قابل توجهی داشته‌ایم و عدم احداث نیروگاه‌های جدید افتخار نیست چراکه باید به‌مرور زمان جایگزین نیروگاه‌های فرسوده گردند. نبود نهاد تنظیم‌گر بازار برق موجب شده تا تفاوت و تبعیض زیادی بین نیروگاه‌های دولتی با نیروگاه‌های خصوصی انجام گیرد.^۱

– رگولاتوری مستقل در بخش برق

محمد علی وحدتی، مدیرعامل سابق توانیر:

"محمد علی وحدتی بر این باور است که بخشی از چالش‌های فعلی در صنعت برق به فعالیت‌های تصدی‌گرایانه دولت بازمی‌گردد. او می‌گوید انتظار فعالان صنعت برق از دولت این است که مطابق با قوانینی که وضع شده تصدی‌گری خود را کاهش دهد تا بخش خصوصی که ۶۰ درصد تأمین برق کشور را بر عهده دارد، در فضای بازاری به فعالیت‌های خود ادامه دهد. تشکیل رگولاتور مستقل که به گفته محمدعلی وحدتی در حال حاضر اساسنامه آن هم مصوب شده است، یکی دیگر از مسائلی است که فعالان برای توسعه صنعت برق از دولت انتظار دارند؛ زیرا به اعتقاد وی این نهاد می‌تواند بخشی از اختلافاتی را که بین سیاستگذار و فعالان اقتصادی وجود دارد از طریق شیوه‌های منطقی و بدون جانبداری حل و فصل کند ... در همه جای دنیا در این‌گونه موارد، اقدام به تشکیل نهاد مستقلی به‌عنوان رگولاتور یا نهاد تنظیم‌گر در آن بخش می‌کنند تا به صورت غیرجانبدارانه عمل کند. وجود این نهاد برای هر دو طرف موضوع می‌تواند مؤثر و راهگشا باشد."^۲

۴-۳-۲- گفتمان‌های مخالف گفتمان توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی

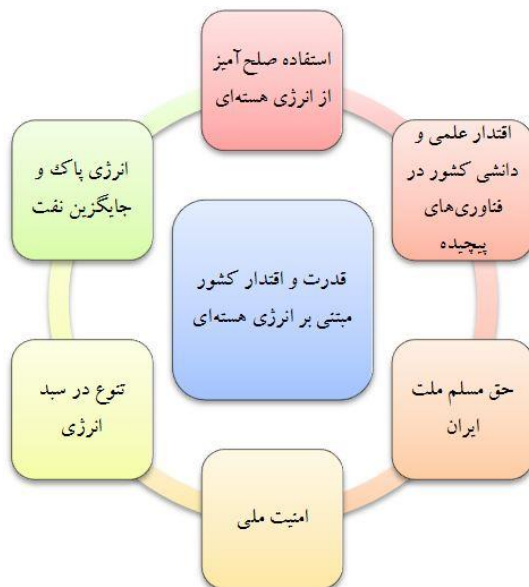
۴-۳-۱- خرده گفتمان برق هسته‌ای

در متون تحلیل شده از سیاستگذاران عالی کشور خصوصاً مقام معظم رهبری پیرامون گفتمان برق هسته‌ای، ترکیبی از دال‌های شناور استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، ایجاد تنوع در منابع انرژی، پاکي و دوستدار محیط‌زیست بودن و ... حول دال مرکزی قدرت و اقتدار کشور مبتنی بر انرژی هسته‌ای، مفصل‌بندی شده است. این گفتمان با محور قراردادن عزت و اقتدار کشور در کسب فناوری و ارتقا جایگاه کشور به دنبال کسب هویت است. همچنین این خرده گفتمان همانند خرده گفتمان تجدیدپذیر با تمرکز بر دال‌هایی همچون پاکي و استفاده صلح‌آمیز به دنبال ایجاد غیریت‌سازی با گفتمان برق فسیلی است. این خرده گفتمان توسط مقام معظم رهبری، محمود احمدی‌نژاد رئیس‌جمهور دولت‌های نهم و دهم به خوبی مورد حمایت قرار گرفت و منجر به راه‌اندازی نخستین واحد ۱۰۰۰ مگاواتی نیروگاه بوشهر شد. با این وجود، این خرده گفتمان نیز همچون تجدیدپذیر، با

¹ <https://barghnews.com/fa/news/39557>

² <https://www.donya-e-egtesad.com/fa/tiny/news-3483928>

توجه به پوشش دهی نامناسب دال تأمین برق اقتصادی گفتمان فسیلی نتوانست در این مناظره پیروز شود و به حاشیه رانده شد.

نمودار ۵: مفصل‌بندی گفتمان برق هسته‌ای

متن‌های انتخابی در مورد برق هسته‌ای:

بیانات مقام معظم رهبری:

«بوجهل‌های امروز، آن‌هایی که بمب اتم می‌سازند، همه‌ی دنیا را تهدید می‌کنند، آن وقت به یک ملتی بی‌دلیل گیر می‌دهند که چرا شما انرژی هسته‌ای می‌خواهید پیدا کنید؛ که قبول هم داریم برای برق است، برای استفاده‌های صلح‌آمیز است؛ اما چون این توانائی را به شما می‌دهد، ما نمی‌گذاریم؛ حرف حضرات این است!»^۱

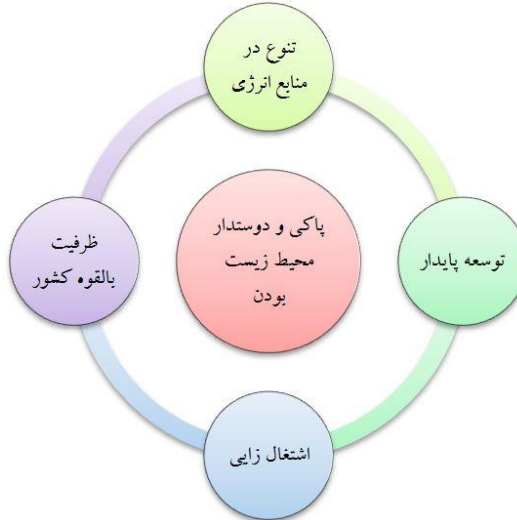
۴-۳-۲- خرده گفتمان انرژی‌های تجدیدپذیر

با عطف به ریشه‌های شکل‌گیری خرده گفتمان بهره‌وری انرژی که از دل گفتمان توسعه فسیلی شکل گرفت، خرده گفتمان انرژی‌های تجدیدپذیر نیز معتقد است ذخیره‌ی انرژی‌های فسیلی کشور در حال اتمام است و تنها راه نجات برای نسل‌های آینده و بقای بشریت استفاده از این دسته انرژی‌هاست. دال مرکزی این گفتمان پاکی و دوستدار محیط‌زیست بودن آن است و دال‌های شناور جدیدی همچون تنوع در منابع انرژی، توسعه پایدار، اشتغال‌زایی و ظرفیت بالقوه کشور در این انرژی‌ها حول این دال مرکزی سامان داده شده‌اند، به‌نحوی که علاقه‌مندان به این خرده گفتمان با

^۱ بیانات در دیدار مسئولان نظام به مناسبت مبعث حضرت رسول اعظم- ۰۹/۰۵/۱۳۸۷

توجه به محوریت محیط‌زیست در آن، در تلاشند تا تأمین انرژی را در بخش‌های مختلف به این سمت سوق دهند. درواقع، این خرده گفتمان بر مبنای محیط‌زیستی بودن خود، مفصل‌بندی جدیدی از مفاهیم تأمین برق همچون توسعه پایدار، اشتغال‌زایی و ... ارائه می‌دهد.

نمودار ۶: مفصل‌بندی گفتمان انرژی‌های تجدیدپذیر

متن انتخابی در مورد انرژی‌های تجدیدپذیر:

حمید چیت‌چیان وزیر وقت نیرو:

"وی با بیان اینکه کاهش آلودگی هوا از اصلی‌ترین مزایای استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر است گفت: این امر باعث کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای در سطح جهانی خواهد شد. وی اشتغال‌زایی را از دیگر مزایای استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر عنوان کرد و گفت: میزان اشتغالی که از توسعه مجموعه‌های تولیدی برق با انرژی‌های تجدید پذیر حاصل می‌شود بسیار زیاد است زیرا در این‌گونه طرح‌ها مشارکت بخش خصوصی بیشتر می‌شود و به دنبال آن افراد بیشتری به‌طور مستقیم و غیرمستقیم شاغل می‌شوند^۱.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

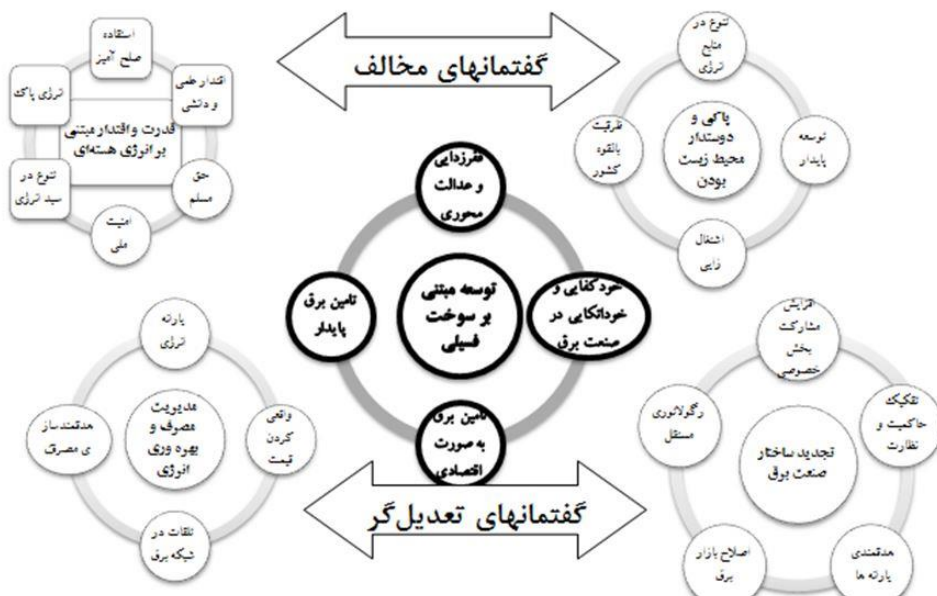
گفتمان سیاستگذاران و تصمیم‌گیران سطح عالی کشور از جمله مهم‌ترین اسناد و اطلاعاتی است که متأسفانه کمتر مورد توجه محققان حوزه انرژی و صنعت برق قرار گرفته است، این در حالی است که بررسی موضوع این موضوع، بدون توجه به گفتمان‌های حاکم ناقص و گمراه‌کننده خواهد بود.

¹ <https://asre-eghtesad.com/energy/9837>

صنعت برق کشور که یکی از ارکان حیاتی در توسعه پایدار کشور است شرط اولیه سیاست‌گذاری در آن، شناسایی ریشه‌ها و زمینه‌های گفتمانی آن است. با توجه به مرور پژوهش‌های انجام شده، مشخص شد که در حوزه صنعت برق و انرژی، کمتر به این موضوع پرداخته شده و بنابراین، پژوهش حاضر با هدف تحلیل ریشه‌ها و زمینه‌های گفتمانی مدیریت و سیاست‌گذاری در حوزه برق کشور، به مطالعه و تحلیل متن حدود ۱۰۰ مصاحبه، سخنرانی، بیانیه و نقل‌قول پیرامون مدیریت و سیاست‌گذاری این حوزه که در سال‌های پس از انقلاب انجام شده، پرداخت و بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موفه توجه خود را بر گفتارهای خاص و ظرفیت مفصل‌بندی آن‌ها قرار داد.

در کل، در این پژوهش ۵ گفتمان شناسایی شد که عبارت‌اند از: توسعه مبتنی بر وفور منابع فسیلی در کشور، بهره‌وری انرژی، تجدید ساختار صنعت برق، هسته‌ای و تجدیدپذیر که گفتمان نخست، به‌عنوان گفتمان حاکم شناخته شد. مضامین و محورهای اصلی گفتمان حاکم عبارت بودند از: «تأمین برق پایدار»، «خودکفایی و خوداتکایی در صنعت برق»، «تأمین برق به صورت اقتصادی» و «فقرزدایی و عدالت محوری». تصویر گفتمان‌های شناسایی شده در نمودار ۷ موجود است.

گفتمان رژیم برق فسیلی توانسته سایر خرده گفتمان‌ها اعم از بهره‌وری انرژی، تجدید ساختار صنعت برق، تجدیدپذیر و هسته‌ای را به حاشیه براند و مفاهیم خود را مسلط کرده و به یک هژمونی نایل گردد. برتری این گفتمان با توجه به شرایط پس از انقلاب و پیشامد مسائلی چون جنگ تحمیلی، تحریم پی‌درپی، کاهش درآمدهای نفتی و ... موضوعی طبیعی بود، زیرا این گفتمان به خوبی توانست در ادوار مختلف مواردی همچون اقتصادی‌بودن را پوشش دهد و بدین ترتیب به‌عنوان رژیم برق حاکم ایران مستقر شود.

نمودار ۷: گفتمان‌های شناسایی شده در سپهر مدیریت و سیاست‌گذاری حوزه برق کشور

همانگونه که قانعی راد و همکاران (۱۳۹۷) نیز معتقدند دولتهای حاکم در ایران همواره سعی کرده‌اند به هر طریقی تولید و استخراج سوخت فسیلی را بالا برده تا هم به سوخت ارزان و فراوان دست یابند و هم از محل آن برای توسعه اقتصادی کشور استفاده کنند. همچنین پژوهش حاضر خصوصا با شناسایی دالهای فقرزدایی و عدالت‌محوری در گفتمان توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی همراستا با کسرای و سعیدی (۱۳۹۵) به این نتیجه رسید که اغلب مدیران رده بالای کشور همواره بر تأمین عدالت‌محورانه نیازهای اقتصادی و رفاهی مردم - همچون برق - تأکید کرده‌اند و بدین ترتیب بر اعتبار خود در نزد افکار عمومی افزوده‌اند و هژمونی این گفتمان را تقویت کرده‌اند.

نتایج این پژوهش مشابهت‌های بسیاری با توضیحات مبنی بر قفل‌شدگی رژیم اجتماعی - فنی برق فسیلی ایران دارد (میرعمادی و رحیمی‌راد، ۱۳۹۷). نظریه‌های نظام‌های اجتماعی - فنی از طریق معرفی رژیم‌های اجتماعی - فنی که حاصل تثبیت چندین فرآیند اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فناورانه در مجاورت یکدیگر است، پدیده قفل‌شدگی را به شکل عدم تحول به طرف یک تغییر رادیکال از اقتصاد کربنی به اقتصاد زیست‌محیطی توضیح می‌دهد. عموماً بازیگران رژیم برق فسیلی در کشورمان از استراتژی‌های گفتمانی برای بی‌اهمیت جلوه‌دادن نیاز به تحولات استفاده می‌کنند. عبارت دیگر بازیگران رژیم تمایل به برجسته‌کردن معایب، خطرات و عوارض جانبی منفی ممکن نوآوری‌های جاگوشه‌هایی همچون انرژی‌های تجدیدپذیر و هسته‌ای دارند. بطوریکه به عقیده Geels (2014) بازیگران رژیم در روش مقاومت بصورت استراتژی‌های گفتمانی، منجر به گفتمان‌های غالبی می‌شوند که نه تنها مساله مورد بحث (که دستور کار را مشخص می‌کند) را تعیین می‌کند بلکه چگونگی بحث پیرامون مسائل را هم مشخص می‌کند. بطورکلی هژمونی گفتمان توسعه مبتنی بر سوخت فسیلی در کشورمان نه تنها منجر به تأمین برق بیشتر از طریق نیروگاه‌های فسیلی شده بلکه کاملاً بر نحوه توسعه سایر فناوری‌های انرژی‌های دیگر هم کاملاً تأثیرگذار بوده و عبارت دیگر گفتمان‌های آنها را به عقب رانده است، به نحوی که با وفور منابع نفت و گاز، توسعه انرژی‌های دیگر ضرورتی نداشته و حتی باید متوقف شود. فلذا یکی از ریشه‌های عمده عدم توسعه انرژی‌های نو را باید در غلبه این گفتمان جست.

در نهایت، تغییرات اقلیمی و گرمایش کره زمین که یکی از تهدیدهای جدی جامعه بشری و به تبع کشورمان به شمار می‌رود، محققان کشورهای مختلف را تشویق به استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر برای کاهش این معضل کرده است. از سوی دیگر با توجه به منابع و ظرفیت‌های گوناگون در تأمین برق کشور (مانند تجدیدپذیر و یا هسته‌ای) و با هدف استفاده حداکثری از منابع ارزشمند و البته تجدیدناپذیر فسیلی (استفاده از سوخت‌های فسیلی در صنایع تبدیلی و صادرات آن) سیاستگذاران صنعت برق و انرژی باید با اتخاذ تدابیر و تصمیمات صحیح و موثر، در مسیر توسعه پایدار گام بردارند. در این راستا علاوه بر سیاست‌های افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه فناوری‌های تجدیدپذیر و سیاست‌های تحکیم نهادهای سخت و نرم میانجی در پیوند عرضه و تقاضای

فناوری، باید سیاست‌های تبعیض به نفع سیاست‌های مصرف سوخت‌های فسیلی و سیاست‌های علیه توسعه انرژی تجدیدپذیر را متوقف کرد. به عبارت دیگر، آمیخته سیاستی مشوق تولید فناوری‌های تجدیدپذیر، باید همراه با توقف سیاست‌های تبعیض‌آمیز به نفع مصرف سوخت‌های فسیلی برای تولید برق گردد.

منابع

- بریمانی، مهدی؛ سالنزیان، آشوت؛ صادقی، حسین؛ کعبی نژادیان، عبدالرزاق. (۱۳۹۷). "مدل سازی اولویت بندی سیاست های توسعه صنعت تولید برق ایران با استفاده از LEAP"، *فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی*، سال چهاردهم، شماره پیاپی ۵۸، صص ۱۳۹-۱۶۸.
- بشیر، حسن. (۱۳۸۵). *تحلیل گفتمان دریچه ای برای کشف ناگفته ها*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- سلطانی، علی اصغر، مترجم. ۱۳۷۸. *گفتمان های قیاس ناپذیر*. نوشته الستر کوک. ۱۹۹۹. *فصلنامه علوم سیاسی*، سال اول، شماره ۴، صص ۱۵۷-۱۱۸.
- جلیلی، قاسم آقا ا. (۱۳۹۷). "سیاستگذاری: مفاهیم، الگوها و فرایندها"، *فصلنامه علمی تخصصی رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری*، سال دوم، شماره ۴، صص ۱۰۶-۱۱۴.
- حجازی، سید نصراله؛ بهرامی، وحید. (۱۳۹۸). "کاربست روش تحلیل گفتمان لاکلا و موف در رشته علوم سیاسی. حوزه و دانشگاه"، *روش شناسی علوم انسانی*، سال بیست و پنجم، شماره پیاپی ۹۹، صص ۱۸-۱.
- حسینی زاده، سید محمدعلی. (۱۳۸۳). "نظریه گفتمان و تحلیل سیاسی"، *فصلنامه علوم سیاسی*. سال هفتم، شماره پیاپی ۲۸، صص ۲۱۲-۱۸۱.
- دهقانی فیروز آبادی، جلال؛ عطائی، مهدی. (۱۳۹۴). "تحلیل گفتمانی سیاست هسته ای دولت احمدی نژاد از هژمونی تا افول"، *پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل*، سال چهارم، شماره ۱، صص ۵۸-۲۲.
- ربیعی، علی؛ تمنایی، امیرحسین. (۱۳۹۲). "تحلیل گفتمان وصیت نامه ی شهدای جنگ تحمیلی"، *مطالعات جامعه شناختی (نامه علوم اجتماعی سابق)*، سال بیستم، شماره ۲، صص ۱۸۶-۱۶۱..
- سلطانی گردفرامری، مهدی؛ اشرفی، اکبر. (۱۳۹۷). "مقایسه گفتمان هسته ای در سیاست خارجی دولت نهم و دهم با گفتمان انقلاب اسلامی"، *مطالعات روابط بین الملل (پژوهشنامه روابط بین الملل)*، سال یازدهم، شماره پیاپی ۴۲، صص ۱۳۱-۱۰۳.
- سعیدی، وحید؛ پیرمرادیان، مصطفی؛ منتظر القائم، اصغر. (۱۳۹۸). "تحلیل گفتمانی عوامل مؤثر بر شکل گیری فرقه نگاری در میان مسلمانان"، *فصلنامه علمی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی*، سال دهم، شماره پیاپی ۳۵، صص ۷۷-۹۰.
- شیرخانی، محمدعلی؛ خوش گفتار لامع، حامد. (۱۳۹۱). "گفتمان و عملکرد اقتصاد سیاسی در دولت های تحصیلدار"، *معرفت*، سال بیست و یکم، شماره پیاپی ۱۷۲، صص ۱۵۱-۱۳۷.
- عباس زاده، محمد؛ زایرکعبه، رحیم. (۱۳۹۵). "بررسی برنامه های سوم و پنجم توسعه در بخش اقتصادی از منظر تحلیل گفتمان لاکلا و موف"، *مطالعات جامعه شناسی*، سال نهم، شماره پیاپی ۳۰، صص ۲۷-۷.
- قانع راد، محمدمبین؛ فرتوک زاده، حمیدرضا؛ آذرآئین، محمدرضا. (۱۳۹۷). "تحلیل ناهمزمانی های توسعه فناوری با رویکردی گفتمانی در حوزه بالادستی صنعت نفت جمهوری اسلامی ایران"، *بهبود مدیریت*، سال دوازدهم، شماره ۱، صص ۲۵-۱.
- کسرای، محمد سالار؛ سعیدی، بنت الهدا. (۱۳۹۵). "تحلیل گفتمان عدالت در دهه سوم انقلاب با تأکید بر سال های ۱۳۸۰-۱۳۸۴"، *جامعه شناسی تاریخی*. سال هشتم، شماره ۲، صص ۱۶۹-۱۲۹.
- مقدمی، محمدتقی. (۱۳۸۰). "تحلیل گفتمان لاکلا و موف و نقد آن"، *معرفت فرهنگی اجتماعی*، سال دوم، شماره ۲، صص ۱۲۴-۹۱.
- نوذری، حسینعلی، مترجم. ۱۳۸۰. *مقدمه ای بر نظریه گفتمان*. نوشته دایان مک دانل، ۲۰۰۱. تهران: نشر فرهنگ گفتمان.

میرعمادی، طاهره؛ رحیمی‌راد، زهره. (۱۳۹۷). "تبیین قفل شدگی سیاستی حوزه فناوری‌های انرژی‌های تجدید پذیر در ایران"، آینده پژوهی مدیریت، سال بیست‌ونهم، شماره ۳، صص ۳۹-۵۲.
 جلیلی، هادی، مترجم، ۱۳۸۹. نظریه و روش در تحلیل گفتمان. نوشته ماریان یورگنسن و لوییز فیلیپس، ۲۰۱۰. تهران: نشر نی.

Armstrong, A. J., & Hamrin, J. "The renewable energy policy manual". date of publication unavailable)(page numbers unavailable) United States Export Council for Renewable Energy, (2000).

Balkan-Sahin, S. "Nuclear energy as a hegemonic discourse in Turkey", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 2, no.4 (2019): 443-461.

Cotton, Matthew, Imogen Rattle, and James Van Alstine. "Shale gas policy in the United Kingdom: An argumentative discourse analysis". *Energy Policy* 73 (2014): 427-438.

Dahl, Trine, and Kjersti Fløttum. "Climate change as a corporate strategy issue: A discourse analysis of three climate reports from the energy sector." (2019).

Daintith, T., & Hancher, L. *Energy strategy in Europe: the legal framework* (Vol. 4). Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2019.

Geels, Frank W. "Regime resistance against low-carbon transitions: introducing politics and power into the multi-level perspective". *Theory, culture & society* 31, no. 5 (2014): 21-40.

Howlett, M., Ramesh, M., & Perl, A. *Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems* (Vol. 3). Oxford: Oxford university press, 2009.

Laclau, E., & Mouffe, C. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. (2nd. Ed). London: Verso, 2001.

Lindner, R. *The Japanese energy discourse in transition. A discourse analysis of the energy supply crisis after Fukushima*, 2017.

Mander, S. "The role of discourse coalitions in planning for renewable energy: a case study of wind-energy deployment. *Environment and Planning C": Government and Policy* 26, no.3, (2008): 583-600.

Mcgowan, F. *Energy Policy*, in H. Kassim and A. Menon (Ed.), *The European Union and National Industrial Policy*, London, Routledge, 1996.

Prontera, "Energy policy: Concepts, actors, instruments and recent developments". *World Political Science* 5, no.1, (2009): 234-263.

Torfin, J. *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*. Oxford: Blackwell. 1999.